

7
Med GUDS Sjelp!

Sorra
AMERICANISKA
Sårge-Orter,

Med PHILOSOPHISKA FACULTETENS Bifall,

Under

Oeconomizæ PROFESSORENS och Kongl. Swenska
Wettenskaps Academiens samt Upsala Wettenskaps
Societetens Ledamots

Herr PEHR KALMS
Inseende.

framstälde och till allmän granskning öfwerlämnade
Af

ESAIAS HOLLBERG, And. fil.

Abolänninge,

3 ABO ACADEMIES Hfve Läro = Sal/

På wanlig tid f. m. den 26 NOV. 1763.

ABO/ Tryckt hos JOH. CHRIST. FRENCKELL.

Kongl. Majests
Tro-Tjenare och Hårads Høfdinge
Öfver Virmo och Masku Hårader,
Den Wålborne Herren,

Herr MAURIZ
STÅLHANDSKE,
Hög-Gunstige Herre!

W jag fördrifst mig med Wålborne Herr Hårads Høfdingens Widtlyfande Namn pryda närvarande min första ringa Academiska Läro-spån, kunde ej annat, än sätta mig i fruktan, det denna min djershet ogunstigt skulle uptagas, om ej den ogemena Ynnest, med hwilken Wålborne Herr Hårads Høfdingen plågar omfatta Wetenskaper och deras idkare, och jag i synnerhet varit lycklig at få erfara, upmuntrat mig härtil, samt gjort mig skyldig til offentlig tack-sägelse. Anse därföre, Wålborne Herre, detta mitt ringa Arbete med wanligt blidt öga, och låt mig än framdeles få wara i en öm åtancka innesluten. Mitt förnämsta göromål skal däremot bestå i hjärtinnerliga förböner til den Aldrahögste, det Han tåcktes förlåna Wålborne Herr Hårads Høfdingen de längsta och sällaste dagar i dödeligheten, til Fädernes Landes nytta, Wetenskapers befrämjande, Rättwisans hågn, och des elienters hjelp och stöd, i hwilka sistnämndes antal jag utbeder at stådså få wara innesluten, som framlesfwer til stofet

Wålborne Herr Hårads Høfdingens

Ödmjukaste tjenare,

ESAIAS HOLLBERG.

VIRO PLURIMUM REVER. ATQUE PRÆCLARISSIMO,
D:ño Mag. JOHANNI ODENIO,
PASTORI Animarum, quæ DEO in Längelmä & Cuorivessu colliguntur, meritissimo.

VIRO PLUR. REVERENDO ATQUE PRÆCLARISSIMO,
D:ño ERICO WALLENIØ,
PASTORI cœtus Divini, qui in Rimito floret, meritissimo.

Fautoribus omni venerationis cultu ad
cineres usque colendis.

Meritis illis locupletissimis, quibus me, Fautores optimi, inde ab eo tempore, quo primum Vobis innotui, beare voluistis, haud parvum adjicietis cumulum, si chartaceum hoc munus, ceu flosculum quendam e Musarum hortulis decerptum, quod Vobis Sacrum esse volui, loco tesseræ perennantis venerationis respiciatis. Fautor me pluribus nominibus Vobis antea esse obligatissimum, verum novo hoc nomine multo adhuc obligatior fiam. Meum de cætero erit, ex intimo vovere pectore, dignetur Summus rerum Arbitr Vos in Eccl. emolumentum insigne, Vestrorumque gaudium & fulcrum dulcissimum, plurimos per annos florentes vigentesque conservare! qui ad urnam ero

NOMINUM VESTRORUM

cultor humillimus
ESAIAS HOLLBERG.

Perquam Reverendo & Eruditissimo DOMINO;
D: no HENRICO TELENIO,

SACELLANO in VESICANA pervigili, Studiorum
suorum ante hac Moderatori fidelissimo.

Perquam Reverendo & Eruditissimo DOMINO;
D: no HENRICO SAVENIO,

SACELLANO in LUOPIOIS pervigili.

Perquam Reverendo & Eruditissimo DOMINO;
D: no CHRISTIANO FLODBERG,

SACELLANO in LÄNGELMÄ & CUORIVESI pervigili.

FAUTORIBUS Aestumatissimis.

Incomtas hæc, rudique Minerva elaboratas pagellas Vobis, Fautores Aestumatissimi, consecrare jubet favor ille plane singularis, quo Vobis nullo non tempore me amplecti placuit. Adspiciatis igitur, Fautores Exoptatissimi, etjam atque etjam oro, serena fronte juvenilis ingenii foetum, ceu pignus venerabundæ mentis. Mihi vicissim nihil magis erit cordi, quam pro perenni Vestra Vestrorumque incolumitate, vota fundere ardentissima, qui ad tumulum usque permanebo

Perquam Reverendorum & Eruditissimorum
NOMINUM VESTRORUM

cliens observantissimus,
ESAIAS HOLLBERG.

Ingången.

Bland andra den Högstes dräpeliga Örnningar, som utvisa Hans almagt, allvišhet och godhet, äro Orter och Trån icke de ringaste, om de betraktas i anseende till deras mångfaldiga nytta; ty de tjena menniskan icke allenast till lifs-förnödenheter, utan ock till prydnad, samt mycket annat. Till prydnad räknar jag de värtter, som utom andra deras nytter, igenom människo konst kunna sätta ätskilliga jirlig, och behageligheter på kläderne, jag menar igenom Färgare-konsten; en konst, hwartil de prälande blomster och täcka gräs helswa tyckes hafwa gifwit menniskan anledning, igenom deras ätskilliga vackra och behageliga färgor, som de utan konst, Skaparen till ära, fått hafwa; en konst, som icke allenast fordom och ofta än blifwit och blifwer brukad at ätskillja Stånden, utan ock än i dag brukas, så i Wapn-konsten, som af Potentater uti deras Krigsfolks Uniform, samt på margfalliga andra sätt. Men hwem som först, och när man hitrat på denna konsten, däröfver har man ingen tillförlätelig esterrättelse; det kan ock wara lika mycket; nog af, at man wet at konsten är ibland de älska, och at hwar på sitt sätt täskat om företräde, som i annat, så ock härut. Och som andra folkslag haft stort tycke för denne; så hafwa ock Willarne eller Indianerne i Norra America på sitt sätt sålt wisa, at de ej aldelos warit föraktare däraf, ehuru de på långt när ej hunnit därmed så wida, som Europens och Alicas inwånare; det är ock ej at begära af et så groft folk, som desse, hwilka med rätta förtjena det namn, som Fransoserne, de Swenska och Holländerne i Norra America dem gifwa, då de kalla dem Les Sauvages, Willar, Wilde. För Europernas ditkomst wiste de ej af Ple eller Sinne, mycket mindre af Bomull och Silke; utan besödo alla de

ras få kläder i willa bjurs skinn, dem de dock på et eller annat sätt sökte färga. Nu är deras kläbedragt (den de, då stor och deras skinnstrumpor andantages, hel och hålles tilhandla sig af Europeerna) korteligen denna: Bägge Könen gå barhufda; på kroppen hafwa de en skjorta, som nästan aldrig tvättas, sedan den är påklädd, och nästan aldrig toges af kroppen, innan den sönderfliten faller bort af sig self: Hårdfwer hänga de en hwoit eller grå repa, på sätt, som wi här se Tatarerne bruka: Mansfolken hafwa aldrig byxor; Qwintfolken bära en blå eller röd hjortel, som näppeligen råcker til knä; strumporna äro et forkantigt stycke ylle, linne eller skinn, det de, som Mys järne, linda om benen; och skon äro gjorda af skinn, måst som våra Finnska Qwintfolks piäyor. Här är hela kläddonaden. Och huru mycket färgor behöfwa de til den? dock färga de på ett eller annat wis sina skinnkläder: men deras måsta färgor går ut på at måla kroppen grann? För Europeernas dittkomst målade de sig wackra med de färgor, de uptäckt af Landets egna wärter och jordarter; nu sätta de högsta wärdet på Cinnobera, den de löpa af Europeer: med den färga de sig på ätskilligt sätt i ansigtet, och ibland på andra delar af kroppen och kläderna, då de skola wara mycket granna, eller då de gå til krig at wisa sig förfärlige, och då de annors skola söra star: ofta smeta de då öfwer en stor del af skjortan med denna röda färg. Hos andra folkslag har Qwintönet enfannerligen tillwänt sig den friheten, at sminka och pryda sig; men hos Willarne i Norra America hafwa Mansfolken förbehållit sig denna rätt: det är och därföre, som de bland de nödwändigaste saker, som altid skola följa en indian hwart han går, som äro: Bysa, Tobakspipa, Tobakspung med tobak och eldföre, äfwen spegelen hålles lida nödig: det sadet, at Cinnobera war den färg han sätter högsta wärde på; i brist däraf betienar han sig af de färgarter Landet frambringar, och Willarne af urminnes tider hafst sig bekante; men om de och råta ibland at tryta, är Willen ändå ej rådös, om det fordras at han skal wisa sig i star och prödnad: Han samlar då sitigt sotet af sin kettil, och stryker så med det öfwer ansigte, öfre delen af skjortan, och ibland öfwer armarna, at han ser ut, som han nyh kommit ned igenom någon af Europeernas korsstenar, (Indianerne hafwa selfwa inga korsstenar) och ändå tycker han på sitt wis, at han nu är rätt grann. På hwad sätt han irriter hwarjehanda Figurer på sin kropp, skall nedanföre nämnas. Imidlertid, kan af hwad sagt är, ses, at man i Norra America ej kan hafwa sig än så många färgwärter bekanta.

De så, som man härtils utspanat, och som nämnes på följande så sidor, har jag dels inhämtat af Herr Pzeddis där i Landet gjorda anmärkningar, dels samlat dem ur andra Lärda Wäns skrifter: Jag nekar icke, at långt större antal kan där wara af redan lunnoge färgörter; men min leingsfurns tid och andra omständigheter hafwa ej tillåtit mig, at så efterleta dem.

Jäte desto mindre gids jag mig det såkra hopp, at den Benägna Läsaren med wanlig gunst uptager detta mitt ostyldiga tidsfördrif.

Blå Färg.

§. 1.

1. SOPHORA *tinctoria*, Linn. sp. pl. 373. wärer hymnigt uti torr fet jordmån, uti Carolina, Virginien, Maryland, Pennsylvanien, nya Jersey och nya York. Somliga tro sig i senare tider funnit, at man ock kan göra af dennas blad god Indigo, ja, somlige wela af egen erfarenhet påstå, at man får af denna så skön Indigo, som af Indigosera *tinctoria*, Linn. sp. pl. 751. derföre planteras den ock nu til den ändan så i Carolina, som på Vestindiska Öarne; för andra har det ej lyckats.

2. ACER *Rubrum*, Linn. sp. pl. 1055. (rödblommig Lönn) Med barcken färgas i Pennsylvanien både ylle och linne mörkblott, i det barcken kokas i watten, sedan lägges kopparrök (sådan som Hatt- och Stomakare bruka) däri, innan därmed färgas. Prof. KALMS Am. R. T. II. p. 286.

Brun Färg.

§. 2.

1. RHUS *glabra*, Linn. sp. pl. 265. Med frugten färgas rödbrunt.

2. BETULA *Alnus*, Linn. Fl. Sv. 861. (Ahl) Med des barck färgas brunt eller rödt. KALMS Am. R. T. 2. p. 315.

3. QUERCUS *alba*, Linn. sp. pl. 996. (hvit Eek) Med barcken färga Quinsolken i nya York yllet, som där af får en brun eller Theé bou färg, hwilken ej af Solsten utblekes. KALMS Am. R. T. 2. p. 354.

4. JUGLANS *nigra*, Linn. sp. pl. 997. (swart Wahnöt) Med barcken af trädet, men i synnerhet af det swarta och blåta skalet, som sitter utan på nötterna, färga de i Pennsylvanien och nya Jersey ylle brunt: Färgen är wacker, och går ej ut.

4. PINUS *f. Abies*, Foliolis pectinatis; inferne lineis duabus longitudinalibus albis; conis parvis ovatis. *Perusse* af Fransoserne i Canada. Quinsfolken i Canada gifwa åt ull garn en någorlunga Coffé färg med barken af denna gran.

Gul Färg.

S. 3.

1. ANCHUSA *Virginiana*, Linn. sp. pl. 133. Anchusa minor lutea Virginiana, Puccoon indigenis dicta, qua se pingunt Americani. *Plukn. Raj. hist. T. 3. p. 268. Conf. Gron. Fl. Virg. p. 19.* Pluknet säger, at Indianerne färga sig med denna, men nämner ej, om färgen blir gul eller röd.

2. CISTUS *Ledon*, Gron. Virg. 21. Med den färgas i Virginien gult. *Gron. Fl. Virg. 143.*

3. LAURUS *Sassafras*, Linn. sp. pl. 371. Med barken här af gifwa Quinsfolken åt ullet en wacker Orange färg, som sitter ganska starkt uti, och blekes ej bort af Solen. Wid färgningen brukas ingen alun, utan endast urin. *KALMS Am. N. T. 2. p. 271.*

4. PHYTOLACCA *Americana*, Linn. sp. pl. 441. Med roten färgas gult.

5. MAGNOLIA *Virginiana*, Linn. sp. pl. 535. Med löfwen och bären skola de i Carolina färga gult: som *Lawson* i des Hist. öfwer Carolina p. 89 berättar.

6. HELLEBORUS *trifolius*, Linn. sp. pl. 558. Wäxer ganska almån, och i stor myckenhet i skogarna, i norra delen af Canada, på mäsfiga, men ej för wåta ställen. Fransoserne kalla henne *Tissavoyanne jaune*. Des blad och stielkar brukas af Billarne, at sätta en wacker gul färg på hwarjehanda deras af beredda skinn gjorda arbeten. Fransoserne, som detta lärde af dem, färga både ulle och annat gult med denna örten. *KALMS Am. N. T. 3. p. 379.*

7. **SOLIDAGO** *Canadensis*, Linn. sp. pl. 878. Qvinsfolken i nya Yorks province taga de färfka blommorne af denne, låga i wadm, koka dem wål, sätta alun til, färga yllet därmed, som då bekommer en skön gul färg, hwilken ej ändrar sig. På linne wil ej denna färgen hålla så wål.

8. **IMPATIENS** *noli me tangere*, Linn. Fl. Sv. 792. Med blommorne och bladen, gifwes ylle en skön gul färg.

9. **QUERCUS** *rubra*, Linn. sp. pl. 996. (swart Eek) Med barken färgas ylle gult.

10. **JUGLANS** *Hickery*, enkannerligen den, som har bittra nötter. Med barken gifwes ylle och linne en skön gul färg.

11. **MYRICA** *Gale*, Linn. Fl. Sv. 907. (Pors) Qvinsfolken i Canada, färga deras ullgarn til wackert gult, med fröknopparne här af. KALMS Am. R. T. 3. p. 440.

Uti Iroquoirnas Land wäyer en ört uti skogarne, i fet jordsmån, med hwilkens rot Willarne eller Indianerne färga gult: roten ser ut som en liten Angelicæ-rot, men då den brotes sönder, är den gul inuti som gurckmeija, och har en stark bitter smak: denna roten stötes sönder til pulver, och färgas så därmed, utan at blanda något annat därtil. Herr Prästes säg den aldrig då den hade blommor; hwarföre Han ock icke kunde finna, til hwad genus den måtte höra.

Röd Färg.

§. 4.

1. **GALIUM** *tinctorium*, Linn. sp. pl. 106. Kallades öfwer hela Canada af Fransoserne *Tissavoiaune rouge*, och wäyer där i myckenhet i skogarne, älskandes en god, dock litet dårlig mylla. Med dennas rötter låtta Willarne den sköna röda färgen på Americaniska Igeltotte-taggar, dem de insåta på hwarshanda deras arbeten; hwilken färg swåriligen af Sol, wadm eller luft kan ändras. De färga ock ättillige figurer på deras skinnkläder

härmed. Franska Quinfolken i Canada färga och sina kläder röda med dessa rötter. KALMS Am. N. T. 3. p. 246.

3. PHYTOLACCA *Americana*, Linn. Sp. pl. 441. De mogna färska bären äro fulla med en purpurfärgad saft, hvar med man kan gifwa papper, linne och ylle en skön purpurfärg; men den ändras och blekes snart ut; och har man ännu ej med någon konst fått den at wara beständig. Jämsför *Millers Gard.* dikt. *Phytolacca.*

3. MESPILUS *Canadensis*, Linn. Sp. pl. 478. Af de för-
söt Herr Prof. GADD gjort, tror Han sig få af bären en skön
röd, eller purpurfärg.

4. SANGUINARIA *Canadensis*, Linn. Sp. pl. 505. Utur de
färska rötterna, då de skäras sönder, flyter en rödgul saft, med
hvilken Indianerne färga skinnmattor och annat rödt eller rödgult.

5. COREOPSIS *verticillata*, Linn. Sp. pl. 907. Med de gul-
la blomblader af denna ört, färga inwånarena i wästtra Virgi-
nien ylle rödt. *Gron. Fl. Virg.* 181.

6. QUERCUS *prinus*, Linn. Sp. pl. 995. (Castanie Esk)
Med barken därpå färga Willarne skinnen röda.

7. PINUS, kallad i Canada *Perusse*. Med barken därpå färgas rödt.

Swart Färg.

S. 5.

1. RHUS *glabra*, Linn. Sp. pl. 265. Utaf den mogna frug-
ten göres swart bleck.

2. RHUS *radicans*, Linn. Sp. pl. 266. Af saften fås en swart
färg, som ej utblekes; men som samma saft är mycket förgiftig,
bör man warfamt omgås därmed.

3. RUMEX *acetosella*, Linn. Fl. Sv. 296 (Bergsvra) Man
tager de gröna bladen, kokar dem med tyget man wil färga,
därefter hänges tyget up at torkas; när det blifwit wäl tork,
läggges det å nyo at kokas med Campechenhout och kopparaska,
då man får en skön och durable swart färg. KALMS Am. N.
T. 2. p. 443.

4. SOPHORA *tintoria*, Linn. sp. pl. 373. Med bladen
dåraf färga somlige svart.

5. ACER *rubrum*, Linn. sp. pl. 1055. (rödblommig Edunn)
Utaf barken gör man ett godt svart bleck.

6. BETULA *alnus*, Linn. Fl. Sv. 261. (Ahl) De brände
kålen häraf tjena Indianerna på ett besynnerligt sätt til färg:
Man wet, at Indianerne, til at på sit sätt gjöra sig desto mer
granne, irrita på sin kropp hwarjehanda figurer, och målnin-
gar, hwilka aldrig sedan kunna utplånas, så länge de lefwa.
Dessa målningar bestå uti figurer af foglar och ormar, fyrso-
tade diur, menniskor, sol, måne, blommor eller dylikt, allt som
deras phantasie gifwer dem in. Dessa figurer måla de anten
på sit ansigte, eller på armar, händer, ben, bröst eller annor-
städes. Ibland måla de endast en figur, ibland åter flere: som-
lige måla fullt med hwarjehanda figurer, nästan öfwer hela
kroppen. Fransoser och Engelsmän, som mycket rest ibland dem,
plåga ock ofta måla några figurer på deras kropp; gemenligen
måla de, anten på armen, ben, eller bröstet, wår Frälsare på
korset, eller initial bokstäfverne af deras namn, eller ock något
annat, allt som det faller dem i tycket. Dessa målningar bestå
merendels af svart färg, och då gjöres den gemenligen af swar-
ta kål utaf Ahl; men understundom äro ock desse målningar röde,
och då gjöres de af Cinnober. Sättet huru man irritar på
kroppen sådane swarta eller svart-blå figurer, är följande: de
taga et stycke Ahl, bränna det samma hel och hållit til kål, lå-
ta det sedan stöckna; desse kål stöta de sedan sönder til fint pul-
ver: (Willarne gjöra detta, genom det de gnida kålen emot hwaran-
dra emellan händerna): detta pulver lägges i et käril, wattu slås
på, och lämnas at stå något, at det wäl får draga sig genom
kål-pulveret. När de nu twela irrita några Figurer på krop-
pen, måla de först med et kål den figur på skinet af kroppen,
som de wilja hafwa stående der, taga sedan en nål, som är
nästan gjord som et åderjärn, den de dåppa i den beredde och
om

smörde färgen, och picka eller hugga så hål genom skinnet allstades, där de med kålet dragit figurerna förut, och emellan hwar hugg dämpa de nålen eller järnet i färgen: således lämnas den swarta färgen qwar emellan köttet och skinnet; och då skåret är lågt, är färgen och Figuren qwar, och kan aldrig mer utplånas. Wela de hafwa Figurerna på kroppen röda, så bruka de Cinnober i stället för dessa kål. Somliga picka eller hugga först hålen i skinnet, der de wela hafwa Figuren, och stryka sedan deröfwer wäl tjockt af den beredda färgen, då den afwenledes drager sig ned i hålen under skinnet och blifwer der qwar. I förstone när man börjar picka eller hugga hål genom skinnet, gör det rätt ondt; men sedan saktar sig swedan mer och mer. *Jämsför Charlevoix Hist. de nouv. France.*

T. VI. p. 40. 41.

GUDS Allena Aran.

